

QARAQALPAQ HAM INGLIZ TILINDEGI MIYNET-LABOUR KONCEPSIYASIN SAWLELENDIRIWSHI NAQIL MAQALLARDIN AWDARMA PROCESSINDEGI LINGVOMADENIY OZGESHELIKLERI

A.Kutlimuratova

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15689493>

Folklorlıq shıǵarmalar ásirler dawamında xalıqtıń jıynaǵan hám saqlap kelgen milliy baylıqları. Xalıq awızeki dóretpelerinde xalıqtıń ásirlik ármanları, jaqsı ómiri, ádalat ushın gúresken háreketleri hám oy-qıyalları saqlanadı. Xalıq awızeki ádebiyatı hár túrli janlarda qalıplesken hám rawajlangan. Sol janlardıń biri – naqıl-maqallar. Naqıl-maqallar az sóz benen tereń mazmundı berip, xalıqtıń tariyxı, jıllar boyı jıynaǵan tájiriyesin ıqshamlastırıp keyingi áwladqa túsindiredi. Naqıl-maqallar – xalıq psixologiyasınıń da aynası. Sebebi, naqıl-maqallar arqalı sol xalıqtıń jasaw jaǵdayı, turmısı, salt-dástúri hám milliyliǵı sáwlelenedi. Inglis hám qaraqalpaq folklorınıń bay ǵáziyelerinen bolǵan naqıl-maqallar hám olardıń quramındaǵı qollanılǵan “Labour/Miyнет” koncepti verbalizatorların leksika-semantikası, grammatikası haqqında aytıp ótiw orınlı. Sońǵı waqıtlarda naqıl-maqallardı til iliminde paremiologiya ataması menen ataw da keń tanımалılıqqa iye bolmaqta. Paremiologiya tildegi bekkem mádeniy stereotiplerdi de ańlatadı.

Naqıl-maqal tekstlerin awdarmanıń lingvomádeniy qásiyetleri kózqarasınan analiz etemiz: Tekste miynet iskerligine tiyisli tiykarǵı koncept birlikleriniń qaraqalpaq hám ingliz tillerindegi ekvivalentleri kórsetilgen:

- Qaraqalpaq tilinde: *miynet, jumıs, is, eńbek, háreket*
- Inglis tilinde: *job, work, try, labour.*

Qaraqalpaq tilinde miynetti ańlatıw ushın hár túrli sózlerden paydalanıladı, olardıń ayırımlarında qosımsha mániler ushraydı:

Miyнет - kóbirek mashaqatlı, qatań jumıs penen baylanıslı;

Jumıs - ulıwma mánide islew;

Eńbek - háreket, dóretiwshilik penen baylanıslı jumıs;

Háreket - iskerlik, háreket, belsendilik.

Inglis tilinde:

Job - arnawlı bir jumıs, lawazım.

Work - ulıwma mániste islew.

Labour - fizikalıq, mashaqatlı miynet.

Try - háreket, qıyınshılıq, bul inglis tilinde sóylesiwshi mádeniyat mentalitetine pát beredi, qırsıqlıq hám qatańlıqǵa qaratılǵan.

TIL HÁM AWDARMA MÁSELELERI

VI ilimiy maqalalar toplami

Naqıl-maqallar hám olardıń mádeniy mazmunın anıqlawda támenдеgi eki misal miynet hám áwmet sıyaqlı mánilerdi ashıp beredi:

Miynettiń kózin tapqan, baxittiń ózin tabadı;

If a job is worth doing it is worth doing well.

Eki naqılда da sapalı jumıs zárúrligi aytıp ótken bolsa, qaraqalpaq tilinde jumıstıń mánisin tabıw ideyası (kózin tapqan), inglis tilinde bolsa jumıs sapası aytıp ótkilgen.

Lingvomádeniy ayırmashılıqlar qatarına, qaraqalpaq tilinde miynet kóbinese párawanlıq, hasıldarlıq hám tábiyaat hádiyseleri (bereket, eńbek etseń emerseń) menen baylanısadı. Al, inglis tilinde jumısqa qatańlıq hám qatańlıq prizması arqalı qaraladı (*try, try and try again*). Sonıń menen, qaraqalpaq tilinde tábiyaat penen baylanıslı metaforaǵa (hárekette - bereket bar) ústinlik beriledi, inglis tilinde bolsa racional qatnas (*If a job is worth doing it is worth doing well*).

Analiz kórsetedi, qaraqalpaq mádeniyatında miynettiń tábiyiy uyqaslıq, párawanlıq hám rawajlanıw menen berilse, inglis mádeniyatında bolsa shıdamlılıq hám atqarıw sapası menen baylanıslılıǵı bólek aytıp ótken. Naqıllardı awdarmalawda mádeniy mánilerdi saqlap qalıw ushın bunı esapqa alıw kerek.

Altın otta belli, Adam miynette belli; Adamdı sharshatqan zattıń – Bári miynet; Adamdı isinen bileseń, Maldı tisinen bileseń; Jan qıynamay jumıs pitpes, Talap qılmay muratqa jetpes; Erte turg'an jigittiń ırısqa artıq, Erte turg'an qatınnıń bir isi artıq; Jigit kelse iske, G'arri kelse asqa; Many hands make light work; All work and no play makes Jack a dull boy; Hard work never did anyone any harm; Only fools and horseswork; The work shows the workman; One chick keeps a hen busy¹.

“Miynet” konceptiniń eń tiykarǵı gewdelendiriwshisi eki izertlenip atırǵan tillerde hám adam leksikalıq birliǵi esaplanadı. Usınıs etilgen naqıllarda tiykarǵı lingvistikalıq birlikler “man” hám “adam” bolıp, olar insandı miynet iskerligi orayı retinde ańlatadı. Biraq, olardıń eki tilde qollanıwında pariq etedi:

Qaraqalpaq tilinde “adam” kóbirek insanniń miynetke qatnası arqalı onıń jeke pazıyletlerin aytıp otedi: *Joqlıq miynette belli; Adamdı isinen bileseń, Maldı tisinen bileseń.*

Bunda tiykarǵı itibar shaxstıń miynette kórinetuǵın bolǵan etikalıq hám etnikalıq pazıyletlerine qaratiladı.

Ingilis tilinde “man” sózi kemrek aytiladı, biraq ádetde miynetti turmıstıń zárúrlı bólegi retinde kórsetedi: *Hard work never did anyone any harm; The work shows the workman.*

¹ <https://hallofpeople.com/en/proverbs/a1.php>

TIL HÁM AWDARMA MÁSELELERI

VI ilimiy maqalalar toplami

Inglis naqılları kóbirek professionallıq hám pragmatizmğa qaratılğan, jumıs sapası insannıń abırayın qalıplestiredi.

Miynet hám intellekt: *Eń gózzallıq aqıl menen miynette, Solar ǵana jetkeredi ziyнетke; God sells knowledge for labour – honour for risk; You can't make omelette without breaking eggs.* Qaraqalpaq xalıq naqılında miynet penen aqıl anıq gózzallıq hám qádiriyat deregi ekenligi aytıp ótken. Al, ingliz naqılları Batıs pragmatizmin sáwlelendiredi: miynet hám bilim - kelisim, hár qanday nátiyje bolsa kúsh hám qurbanlıqtı talap etedi.

Miynet hám jámiyetlik status: *Erdiń dańqın eńbek shıǵaradı; No man can serve two masters.* Qaraqalpaq mádeniyatında miynet húrmet hám xúrmet deregi sıpatında qaraladı. Inglis madaniyatında bolsa tańlaw ideyasına itibar beriledi, bir waqıttıń ózinde eki tárepinde islew múmkin emesligi ańlatıladı.

Miynet hám ǵamxorlıq: *Miynet-bilseń ekinshi anań, Jel tiygizbes bolar panań.* Qaraqalpaq mádeniyatında miynetke tekǵana minnet, bálki turaqlılıqtı támiyinleytuǵın qorǵaw mexanizmi retinde qaraladı. Al, inglis tilinde bul túsiniк kemrek kórsetilgen - onıń qorǵaw funkciyasına emes, bálki miynet nátiyjesine kóbirek itibar beriledi.

Miynet hám sırtqı kórinis: *Adam miyneti menen sulıw; Handsome is as handsome does.* Qaraqalpaq xalıq naqılında insannıń gózzallıǵı onıń miyneti menen belgilenedi. Al, inglis naqılında insandı anıq gózzal etetuǵın háreketlerge pát beriledi.

Solay etip, qaraqalpaq mádeniyatı miynetke baxıt, qorǵaw, aqıl hám gózzallıq deregi retinde qaraydı. Al, inglis mádeniyatı miynetti qurbanlıq, tańlaw hám ıntızamdı talap etiwshi maqsetlerge erisiw quralı retinde qabıl etedi. Mádeniy mániler tereńligin saqlap qalıw ushın awdarmalawda bul farqtı esapqa alıw kerek.

Juwmaqlap aytqanda, bul jumısqa baylanıslı naqıl-maqallar awdarmasınıń lingvomádeniy qásiyetlerin analiz qılıw miynettiń qaraqalpaq hám inglis tillerinde sanada gwdeleniwi sezilerli ayırmashılıqlardı kórsetedi. Olar túrli faktorlar menen baylanıslı, mısalı, miynet túsiniǵı jáne onıń ma`nisi. Yaǵnıy, qaraqalpaq tilinde miynet tábiyiy zárúriyat, párawanlıq, qorǵaw hám húrmet deregi retinde qaraladı. O Inglis tilinde miynet kóbinese tabısqa erisiw ushın minnet, zárúriyat retinde qabıl etiledi, biraq pragmatikalıq hám geyde mısqıllı qatnas menen qaraladı.

Miynet hám jeke pazıyletler arasındaǵı baylanıslılıqtı eki til hám mádeniyatta ushratıwımız múmkin. Qaraqalpaq mádeniyatında miynet aqıl-ziyreklik, social abıray, sırtqı kórinis hám hátte ruwxıy gózzallıq menen tıǵız baylanıslı bolıp tabıladı (*Adam miyneti menen sulıw*). Inglis tilinde jumıs professionallıq, ıntızam, jumıs hám

TIL HÁM AWDARMA MÁSELELERI

VI ilimiy maqalalar toplami

dem alıw arasındaǵı teń salmaqlılıq penen baylanıslı (*All work and no play makes Jack a dull boy*).

Metaforikalıq ózgeshelik inglis tilinde miymet koncepti kóbinese haywanlar suwreti (bee/pal hárreleri hám horse/atlar) arqalı suwretlenedi, bul onıń fizikalıq aktivligin aytıp ótedi. Al, qaraqalpaq tilinde miynet kóbirek tábiyaat hádiyseleri (háreket, bereket) penen baylanıslı bolıp, onı uyqas dúnya rejiminiń bir bólegine aylantıradı.

Kollektivlik ideya hám basqalar, eki tildiń naqıl-maqallarında individual miynet mánisi menen beriledi. Inglis mádeniyatında toparlıq jumıs qádirlenedi (*Many hands make light work*). Al, qaraqalpaq mádeniyatında jumıs ushın jeke juwapkerlikke kóbirek pát beriledi (Jan qıynamay jumıs pitpes).

Awdarmalawda bul ayırmashılıqlardı esapqa alıw kerek, sebebi tuwrıdan-tuwrı awdarma mádeniy mániniń tolıq tereńligin ańlatpawı múmkin. Tuwrı hám haqıyqı awdarmalaw ushın naqıllardı maslastırıw, olardıń mánisin saqlap qalıw, biraq olardı maqsetli mádeniyat suwretleri hám qádiriyatları arqalı jetkiziw zárúrli bolıp tabıladı.

References:

1. Jarimbetov Q, Genjemuratov B Adebıyat teoriyasi . –Tashkent, “Sano-Standart”,2018
2. Apresyan , Y.D. (1995). Obshaya teoriya lingvokulturologiy.Moskva : Nauka.
3. Paxratdinov A . “ XIX asirdin aqiri XX asirdin basindagi qaraqalpaq adebiyatı tariyxı” Nokis , “Bilim”, 1996.
4. Taylor A. (1931) The Proverbs. Cambridge, MA: Harvard University Press.
5. Wolfson N. (1989). Perspectives: Sociolinguistics and TESOL. New YORK: Newbury House.
6. Maqsetov Q. Qaraqalpaq xalqınin korkem awizeki doretpeleri. –Nokis ,“Bilim” 1996